

*Мартъ
Мѣсяцъ
Октябрь*

1834

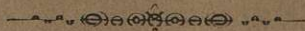
1899

УЧЕНЫЯ ЗАПИСКИ
ИМПЕРАТОРСКАГО
КАЗАНСКАГО УНИВЕРСИТЕТА.

ГОДЪ LXVI

ДВѢНАДЦАТАЯ
КНИГА

ДЕКАБРЬ

КАЗАНЬ.
Въ типо-литографіи Университета.
1899

МАТЕРІАЛЫ

къ изученію сартскаго нарѣчія тюркскаго языка.

Маргеланская сказка о старцѣ и дочери купца.

Прилагаемая при семъ сказка о старцѣ и дочери купца записана со словъ одного маргеланскаго сарта членомъ Император. Рус. Археологич. Общества Н. Н. Пантусовымъ и представляетъ изъ себя интересный варіантъ общераспространенныхъ сказокъ о томъ, что порокъ всегда изобличается и наказуется, а добродѣтель торжествуетъ и награждается. Въ дополненіе къ сказкѣ, записанной г. Пантусовымъ, я въ примѣчаніяхъ помѣщаю ссылки на 2 варіанта этой-же сказки, слышанныя и записанныя мною въ Сѣверо-запад. Китаѣ: 1) Одинъ варіантъ сообщилъ мнѣ 22 августа 1891 года въ г. Чугучакѣ тюрк. обитатель Логученскаго (Люкчюнскаго) оазиса, по имени Мюджюбъ-ахунъ, сынъ старшаго муллы гор. Турфана, а впослѣдствіи Кашгара, служившій во времена Якубъ-бека Кашгарскаго солдатомъ подъ начальствомъ чиновника, жившаго въ Турфанѣ, а съ приходомъ въ Кашгарію китайцевъ служившій солдатомъ въ китайскихъ войскахъ; при мнѣ этотъ рассказчикъ занимался вышиваніемъ цвѣтныхъ узоровъ на полотенцахъ и кошелькахъ для денегъ; малограмотный; 35 лѣтъ отъ роду (въ 1891-мъ году). 2) Второй варіантъ сообщилъ мнѣ 29 января 1892 года въ г. Хами тюрк. обитатель Хамійскаго оазиса, родомъ изъ дер. Эллике-тура,

находящейся въ 10 верстахъ на юго-зап. отъ Хами, нѣкій Босукъ-Ніязъ, сынъ Чорукъ-ніяза, 32 лѣтъ отъ роду (въ 1892 году); крестьянинъ—земледѣлецъ; грамотный. Первый вариантъ для краткости я называю логученскимъ, а второй хамійскимъ.

Относительно транскрипціи Н. Н. Пантусова я замѣчу одно, что она за немногими исключеніями близка къ академической тюркской, и потому, надо полагать, передаетъ туземную рѣчь довольно правильно; сомнѣніе остается только въ употребленіи „о“ и „у“. Такъ: г. Пантусовъ пишетъ иногда „о“ тамъ, гдѣ другіе авторы (Алексѣевъ, Лалинъ и Наливкинъ) употребляютъ „у“ и наоборотъ. Писаніе г. Пантусова я согласовывалъ съ писаніями то Лалина, то Наливкина, и такимъ образомъ по моему должно-бы быть: „токуз“—9 (у обоихъ), „кол“—рука (у Лалина, а у Наливкина „кул“), „огул“—сынъ (у Наливкина „огул“, а у Лалина „убул“) и т. д. Однимъ словомъ, въ первомъ слогѣ должно быть „о“, какъ и въ киргиз. и др. нарѣчіяхъ, кромѣ казанско-татарскаго (гдѣ „у“), и „ö“, какъ и „ö“ др. нарѣчій, кромѣ каз.-тат. (гдѣ „ü“). Къ этому выводу я пришелъ потому, что при записяхъ маргелан. и наманган. тюркскихъ текстовъ я ясно слышалъ „о“ и „ö“ въ первомъ слогѣ; но сарты персид. происхожденія и таджики тюркское „о“ произносили мнѣ „у“ и тюрк. „ö“—„ü“, даже „у“, что ясно доказываетъ персид. вліяніе. Точно также персид. вліяніемъ я объясняю и употребленіе у нѣкоторыхъ авторовъ знаковъ: а, о, у, вмѣсто: ä, ö, ü. Вообще было-бы желательно, чтобы кто-н. точно изслѣдовалъ, въ какихъ нарѣчіяхъ въ первомъ слогѣ слышно „о“ и въ какихъ „у“. Далѣе: вмѣсто كك „нг“ Пантусова у меня введено мѣстами „п“, вм. غ „г“—„б“, вм. „л“—„л“, вм. ج „дж“—„ц“, вм. „в“—„і“ и вм. „е“—„ä“, вм. ع „е“—„к“ и вм. „й“ передъ гласными—„j“ (я=ja, ё=jo, ю=ju, і=ji). Въ остальномъ обѣ транскрипціи (академическая и пантусовская) одинаковы.

Затѣмъ, въ текстѣ г. Пантусова довольно любопытнымъ является почти повсемѣстное употребленіе نى „ні“ вмѣсто ننك „нің“ т. е. окончанія род. пад. вм. винит. Такое явленіе встрѣчается, по наблюденіямъ оріенталиста Г. Вамбери, и въ хивин. діалектѣ тюрк. языка „čagat. Sprachst. Leipzig, 1867“, стр. 15.

Что-же касается арабской транскрипціи, то она употреблена въ томъ видѣ, въ какомъ встрѣчается у туземцевъ—сартовъ.

Русскій переводъ исполненъ очень близко къ подлиннику. Слова, которымъ соотвѣтствующихъ въ текстѣ нѣтъ, поставлены въ скобки.

Н. Натановъ.

I. Сартскій текстъ сказки.

بروقت بر سوداگر قبله ^(۱) باشی دیکان اوتگان ایکان قبله باشی
دیکان سوداگری بر اوغلی بر قیزی بار ایکان آناسی عالم دان اوتگان
ایکان کیمین سوداگرلار بغلشوب کیلوب قلعه دیکان شهرغه
سوداگرچی لیک کا بارامز دیب حیران بولوب قبله باشی اوغلی نی اوزی
برله برکا آلوب کیتوب قیزی نی پیری کا تاپشوروب کیتتی بولار سوداگر
کیتکان دان کیمین قیزی پیرننگ خدمتی نی کیلوب یوردی برکونی پیری
توروب آیتتی که شونداق قیز منان اویناب کرلمای کیم منان اویناب
کولارمن دیدی حالی کی دان قیز کیلوب قولی غه صو قویوب اییدی
بلاکی دان اوشلاب آلدی اوشلاغان دان کیمین قیز توروب آیتتی که
بزنگ پیریمز بولسانکز پیردان هم بول ایش کیلورمه ایکان پیر آیتتی که
منم اختیاروم سننگ منان اوینای من کولارمن دیدی قیز توروب آشغوب

(۱) قابلا - قبله - قوبلا

كېلۈپ آبدستە منان باشى غە اورۇپ ياردى پىر شۇدان بى ھوش بولۇپ
 يىقىلى قىز قاچۇپ كىتتى كىيىن پىرى بى ھوش لىغى دان ھوشيار بولۇپ
 اورۇنى دان توردى آندان كىيىن قلعه شەرغە كىتكان سودا كرلار كېلۈپ
 قوقان شەرى غە قوندى اوشى سودا كر خط قىلۇپ پىرنىكى كا يازدى كه
 بزننگ پىرىمز منان قىزىمز آمان ايسان بارمه دىب پىر تورۇپ بوخطنى
 كوردى پىر خط قىلۇپ قبله باشى غە يازدى خطى اوقوب قبله باشى
 كورسا آيتوبدى كه قىز ونك بوزولۇپ كىتتى كىيىن قبله باشى تورۇپ
 اوشال شەرغە قانداق بارارمن دىدى قبله باشى اوغلى غە آيتتى كه بار
 اوشال شەرغە دىب منم قىزومنى اوزوننگ سىنگلوننگى تابۇپ صويۇپ
 برفاشىق قانىنى آلۇپ كىلتور من مۇنى ايچۇپ كونكۇمنى ساوتۇپ
 شەرىم غە باراين دىدى اوغلى كېلۇپ سىنگلى سىنى ئاپنى آلۇپ چىغۇپ
 سىنگلى سىنى صوبارمن دىدى برفالندىر ديوانه كىلدى آلدى غە قالندىر
 آيتتى كه مۇنى صويۇپ نىمه قبلارسن مۇنى صوبماغن دىدى برفلاق
 ساتۇپ آلغن دىدى برفاشىق قانىنى آلۇپ آتازنگ غە ايلتۇپ بىر كن
 دىدى اوغلى برفلاقنى آلۇپ صويىدى قانىنى آتاسى غە آلۇپ باردى
 قانىنى آتاسى ايچۇپ كونكلىنى ساوتتى اوز شەرى غە قاراب روانه بولۇپ
 كىلدى شەرى غە كېلۇپ پىرى منان تابشۇپ ايسان توغان لىغىنى
 صوراشتى اوز شەرى غە كېلۇپ حولەسى غە كىرۇپ قىزى ايسى كا كىلماى
 قالدى قىزى برفدشت بىابان غە چىغۇپ كىتتى برفتاغنى اوزەسى كا برفچار
 پىدا بولغان ايدى چنارنى تاغى غە برف بولاق پىدا بولغان ايدى قىز
 بارۇپ بولاغى دان صونى ايچتى صونى ايچۇپ چنارنى توبەسى كا چىقتى
 برفشەرى غە برفادشاه بار ايدى اول پادشاه قرق يىكىتى منان آوغە چىغۇپ
 ايدى آو قىلۇپ آينالۇپ كېلۇپ چشەمننگ بويى غە كېلۇپ قوندى
 چشەمننگ بويى غە قونۇپ چنارنگ توبەسى كا پادشاهنگ كوزى توشتى

چنارنى توبەسىداكى قىزنى كوردى پادشاھ توروب آيتتى كە سن كىم بولاسن دىدى قىز توروب آيتتى كە مەن بىر شەرنىڭ سودا كىر قىلە باشىنىڭ قىزى بولارمەن دىدى پادشاھ توروب آيتتى كە سەن مەن ئالارمەن دىدى قىزنى چناردان توشۇروب پادشاھ قىزنى اويى كە آلۇب كىتتى اويى كە آلۇب باروب توى تەماشە قىلۇب اوزى كە نكاح قىلۇب آلدى مۇنىڭ آراسىدا نىچە يىل نىچە زامان اوتۇب كىتتى ھالى كى كە خەدا بىر اوغۇل بىر قىز بىردى كىيىن اوغلى قىزى كىنكەن بولۇب بىر كەندەن كىيىن پادشاھ بىر كۈنى كوچە كە چىغۇب اولتۇروب ايدى بىر تۇب سودا كىرلەر كۈر كۈر اشۇب اونكەننى ايشىتۇب پادشاھنى خاتۇنى چىقتى دروازە غە پادشاھنى خاتۇنى قاراسا بىر تۇب سودا كىرلەر اوتۇب بارادى ايكەن بوپادشاھنى خاتۇنى آتاسى ايسى كە توشتى كۈزى كە چاغ ياش آلۇب يىغلادى مۇنى پادشاھ كوچەدا توروب خاتۇنىنى يىغلاغانىنى كوردى پادشاھ اىچكارى كە كىروب خاتۇنىنىڭ آلدى غە نە سەبەدان يىغلاى سەن دىدى خاتۇنى توروب ايتتى كە مەن يىغلاغانۇم يوق ايدى پادشاھ توروب ايتتى كە كۈزۈنىڭ كە نىمە كە ياش يوقۇبىدى خاتۇنى توروب آيتتى كە اوينى توبەسى كە قاراب ايدۇم كۈزۈم كە بىرچۇب توشتى كۈزۈمنى شىقلاپ ايدۇم كۈزۈمدەن ياش چىقتى دىدى يەنە پادشاھ توروب آيتتى كە يوق مۇنى مەنكە يالغان آيتاسەن دىدى توروب خاتۇنى آيتتى كە راستنى آيتسام مەنمەن آتام سودا كىرلەر كە باش ايدى دىدى اوشى دىدى سودا كىرلەرنىڭ اونكەننى كۈروب آتام ايسۇم كە توشتى كۈزۈم كە ياش آلۇم دىدى كىيىن پادشاھ توروب آيتتى كە آتەنكەننىڭ شەرى غە ايبارسام بارامەن سەن دىدى خاتۇنى توروب آيتتى كە بىبارسانكەن بارارمەن دىدى پادشاھنى بىر اوكاسى بار ايدى اوكاسىنى چاقۇروب آيتتى كە آرابانى قوشقەن دىدى اوكاسى كىلۇب آرابانى قوشتى بوپادشاھنى خاتۇنىنى اوغلى مەنەن قىزىنى آراباغە سالۇب

آناسى غە جوناتنى بوپادشاهنى اوکاسى يولده آلوب کیمتوب بارا ياتوب
 موينى غە شيطان مينوب کونکلى بولاك بولدى شيطان پادشاهنى اوکاسىنى
 معقول قيلدى که موند اق نيرسه آراباده کيمه ياتسا مونى منان اويناب
 کولماي کيم منان اويناب کولارسن ديدى بوشيطانننک کاپى کا کيروب
 آراباغه يکيت ايرغيب چيقتى بوپادشاهننک خاتونىنى بلاكى دان محکم
 اوشلادی خاتون توروب آيتتى که نيمه قيلاسن ديدى توروب پادشاهنى
 اوکاسى آيتتى که سننک منان اويناي من کولامن ديدى پادشاهننک خاتونى
 توروب آيتتى که مننک منان اويناب کولساننک پست کا توشوب اوزومنى
 تازە قیلوب چيقاين ديدى حالى کى پادشاهنى اوکاسى خوب بولادی ديب
 پست کا توشوروب يباردى خاتون پست کا توشوب برکته آريغ دان
 آنلادی برصوقمه يول غە توشوب آناسى نيکى کا قاراب تنها يورا بيردى
 توروب بويکيت آيتتى که قايت آرقانک غە آراباغه چيماي سن مه ديدى
 خاتون توروب آيتتى که آراباغه چيماس دان پياده کيتا بيرار من ديدى
 بول يکيت آيتتى که ايکى لا بالانکنى اولتوروب قويار من ديدى اول
 خاتون آيتتى که اولتورسانک ميلونک کا ديدى باشوم ايسان بولسا موندقا
 نيچه ده بالا تاپار من ديدى حالى کى يکيت بول خاتون غە اولچاشوب بول
 ايکى بالانى اولتوردى کيبن آرابانى آرقاسى غە آلوب آکاسىنى آلدی غە
 قايتتى آکاسى صورادى که بولارنى آناسىننک آلدی غە ينگوزوب
 قايتتونک مه ديدى اوکاسى توروب آيتتى که خاتونونک بوزوق ايگان
 ديدى يول ده ديدى اويناش لارى منى اوشلاب خاتونونکنى آلوب
 کيتتى ديدى کيبن پادشاه بوسوزنى ايشيتوب بى طاقت بولدى پادشاه
 توروب آيتتى که بولماسا من اوزوم آرقاسى دان ايزلاب باراين ديدى
 پادشاه کيبن آرقاسى دان ايزلاب چيغوب خاتوننى آناسى نيکى کا باردى
 پادشا باروب خاتونىنى آناسى غە آيتتى که شونده قبزونک کيلدى مه

دیدى آناسى نوروب آيتتى كه منم قيزوم يوق دیدى قيزومنى
 صویدوروب قانىنى ایچکان دورمن دیدى بو پادشاه بوسوزنى ایشیتوب
 حیران بولدى حالىكى پادشاهنى خاتونى ننگ آناسى قبله باشى اوغلى غه
 برخاتون آلوب بیروب ایدی توروب شوکون اوغلى غه توی تماشا
 قیلوب نکاح قیلاین دیب یاتور ایدی موننگ توی غه تماشا قیلوب پادشاه
 هم اولتوروب قالا بیردی کیین ایندی بو پادشاهنى خاتونى بر صوقمه
 بول منان یوروب آناسى نیکى کا یاقین بر جای غه کیلوب ایدی کیین
 آدم لاردان ایشیتتى كه آکاننگ کا برخاتون آلوب بیروب نکاح قیلوب
 یاتور دیب کیین قیز بوسوزنى آدم لاردان ایشیتوب بی طاقت بولوب
 بارارمن دیدى توی غه کیین کوچه کا چیغوب توی غه بارارمن دیب ایدی
 بربر قویچیمان قوی آیداب اوتا بیردی توروب خاتون آيتتى كه ای
 قویچیمان منم اوستى باشومنى آلاشاس منم دیدى قویچیمان توروب آيتتى كه
 آلاشامن دیدى خاتون اوستى باشىنى چیشوب بیروب قویچیمان ننگ
 اوستى باشىنى آلوب کییوب آلدی قویچیمان صورنى ده بولوب قولی غه
 کلننگ اوشلاب آناسى نیکى کا بورا بیردی آناسى نیکى کا بارسا توی تماشا
 قیلوب هممسی یغلاشوب اولتورشقان ایکان کیین بوخاتون باروب اوشال
 آش قیلوب یانتقان آشپز غه شا کرد کیردی آشپزنى خدمتىنى قیلوب
 ایچکاری کا کیروب چیغوب یوردی حالى كه اوشال اوی ده اولتورغان
 آدم لار ننگ ایچی کا کیروب قارادی قاراسا اوزى ننگ آناسى اوزى ننگ
 اویناى من کولامن دیکان پیری پادشاه بچه لارا اولتورشوبدی مونى کوروب
 آرقاسى غه قایتوب آشپز اوستاسى ننگ آلدی غه چىقتى آشپز توروب
 آيتتى كه سن شو یرکا اوتورغن دیدى من اولارنى آلدی غه کیروب
 چىقاین دیدى مونى بویرکا اوتکوزوب قویوب اولارنى آلدی غه کیروب
 کبتنى اولارنى آلدی غه کیروب ایدی حالى كى قبله باشى توروب آيتتى كه

چېغوب بر موقمه آش قیلوب کیلکن دیدی اوندان قایتوب چیقنی
 شاکردننک آلدی غه شاکردی غه توروب آیتنی که اوچاق غه اوت قالا
 دیدی اولار غه بر موقمه آش قیلوب کیرالوک دیدی بول شاکرد آیتنی که
 اوستامن اوزوم بو آشنی قیلاین دیدی اوستاسی آیتنی که بو آشنی
 سن بوزوب قویارسن دیدی قیلا آلماس سن دیدی شاکردی آیتنی که
 شول آشنی بوزماس دان قیلارمن دیدی خیر بولماسا قیلغن دیدی
 شاکردی بول آشنی قیلوب بولارنی آلدی غه کیلتوردی بول آشنی
 آناسی منان ایری پیری یب بخشی آش قیلوبدی دیدی بول آشنی
 ایچوب بولغان دان کیمین پادشاه توروب آیتنی که بته لارونک برداستان
 آیتوب بیرکن دیدی حالی کی پادشاهنی خاتونی آشپزی شیردای توروب
 آیتنی که بول داستانی من آیتوب بیرارمن دیدی آناسی توروب
 آیتنی که سن قویچیمان بولوب داستانی آیتوب بیرا آلماس سن دیدی
 پادشاه توروب آیتنی که داستانی قویچیمان آیتمای کیم آیتار ایدی
 دیدی آناسی توروب آیتنی که بولماسا قویچیمان داستانی آیتغن
 دیدی قویچیمان توروب آیتنی که خیر من آیتسام دیدی بر وقت ده
 بر قبله باشی دیکان سودا کراونکان ایکان دیدی اول سودا کرنی براوغلی
 بر قیزی بارایکان دیدی توروب آیتنی که اوشال سودا کرنی بر توتونغان
 پیری بار ایکان دیدی اوشال دیدی سودا کرلار بغلشوب کیلوب قبله
 باشی غه قلعه شهری کا بورمای سن مه دیبیدی خیر دیدی قبله باشی اوغلو منی
 آلوب کیتار بولوب قیزومنی کیم کا قویوب کیتارمن دیب حیران بولدی
 قیزی قولی دان ینه لآب آلوب پیری کا ناپشوردی دیدی کیمین اوغلی
 سودا کر منان برکا قلعه شهر غه چوناب کیتنی دیدی کیمین سودا کر قبله
 باشی قیزی پیرنیک ده خدمت قیلوب یوردی دیدی برکونی پیری
 اوبنای من کولامن دیب بلاکی دان اوشلادی دیدی کیمین قیز قویا

بيرونك ديب پيرى كا كوب تولا قيلدى ديدى كيين قويا بيرماي محكم
 اوشلادى ديدى قيز آچيغى دان آبدسته منان باشى غه بر اوروب ياروب
 قويدى ديدى ياروب قويوب قيز پيرنيكى دان چيغوب كيتتى ديدى
 كيين اوشال قلعه شهردان سودا كرلار آتاسى منان كيلوب قوقان شهرى كا
 قوندى ديدى آتاسى قوقان شهرى ده توروب خط قيلولوب پيرى كا يازدى
 ديدى بوخطى پيرى اوقوب قاراب ايسان آمان ليغى نى بيلدى ديدى
 پيرى بر خط قيلولوب قوقان شهرى غه يازدى ديدى توروب خطى قبله باشى
 اوقوب قاراسا پيرى آيتوبدى كه قيزونك بوزولوب كيتتى ديب قبله
 باشى اوغلى نى اوشى بردان شهرى غه بو يوردى ديدى باروب سينكلونك نى
 ناپوب صويوب بر قاشيق قانى نى كيلتور ديب آيتوبدى كيين اوغلى
 چيغوب شهرى غه كيلدى ديدى پيرى دان صورادى منم سينكلوم قانه
 ديدى پيرى توروب آيتتى كه سينكلونك بوزولوب كيتتى من ناپوب
 آلوب كيلسام آرقاسى دان اويناش لارى كيلوب منى اوروب باشوم نى
 ياروب آلوب كيتتى ديدى كيين آكاسى ايزلاب سينكلى سى نى ناپتى
 ديدى سينكلى سى نى ناپوب صويارمن ديب دفع قيلدى ديدى كيين
 بر قالدندر ديوانه آلدى غه كيلدى ديدى قالدندر ديوانه آيتتى كه صويماغن
 ديب كيين قالدندر آيتتى كه بر لاقى نى سانب آلغن ديب اوشال لاقى
 صويوب بر قاشيق قانى نى آنانك غه ايلتوب بيركن ديب كيين بر لاقى
 سانب آلوب صويوب بر قاشيق قانى نى آتاسى غه آلوب باردى ديدى
 آتاسى بر قاشيق قانى نى ايجوب كونكلنى ساوتوب شهرى غه كيلدى
 ديدى بول شهرى غه كيلوب پيرلارنى كوروب حوله جاى غه كيردى كيين
 بو قيزى نى صويولوب كيتكانى نى ايسى كا آلماي قبله باشى يورا بيردى
 كيين قيز بر تاغنى تپهسى كا چيغوب كيتتى اول تاغنى تپهسى ده برتوب
 چنارنى كوردى ديدى چنارنى تپكى ده بر بولاقنى كوردى بول بولاقنى

بوي غه تورماي قيز چنارننك اوستى كا چىقتى ديدى كيين پادشاه قىلوب
 صورادى كه سن كيم سن ديدى پرىمه سن يا پرىزادمه سن ديدى سن
 نچوك زاد سن ديدى بول يرده اولتوروب سن ديدى قيز آيتتى كه
 من آدم زاد من ديدى خدائى تقدبرى برلان بول يرده اولتوروب من
 ديدى پادشاه آيتتى كه بولماسا سنى منكا منى سنكا خدائى تعالى تقدير
 قيلغان ايكان ديب بوداستاننى آينوب بولوب اوزىنى معلوم قيلوب
 باشى دان قويچيمان تلياكىنى تاشلاب قيز ايكان ليكىنى بيلندوروب
 چيغوب كيما بيردى كيىن قبله باشى قيز ايكان ليكىنى فملاوب اورونى دان
 توروب توتونغان پيرنى چاپوب تاشلادى كيىن باش قات دان نوى
 نماشا قيلوب حالى كى پادشاه غه باش قات دان نكاح قيلوب بيروب دور
 دوراننى سوروب مرادى مقصودى غه يئكان ايكان

II. Транскрипція сказки.

Кубла баші.

Bir yakt bir saudagär Kubla başi digän ötkän ikän.
 Kubla başi digän saudagärni bir ođlı, bir kizi bar ikän.
 Anası ālāmdān ötkän ikän. Kijin saudagärlär jıđlışıp kelip,
 Kala digän şaharğa saudagärçilikke baramız dip, xayran bolup,
 Kubla başi ođlıni özi—birlä birgä aлып—kitip, kizini piriğä
 taşışurup, kitte. Bular, saudagär, kitkändän—kijin kiz pırniğ
 xizmatini kilip jırđı. Bir künü piri turup aittı—ki „şunda
 kiz—minän oйнап kılmaй, kim-minän oйнап kılā-män?“ didi.
 Aligidän kiz kälip, kolıça su küjüb-idi, bilägidän uşlaab-aldı.
 Uşlağandan kijin kiz turup, aittı-ki „bizniğ piriimiz bolşañız,
 pirlän häm bul iş kälä-mä ikän?“ İir aittı-ki „mänim ix-
 tijarim: säniğ-minän oйнай-män, kılā-män!“ didi. Kiz turup,
 aççıđı kälip, abdaşt-minän başığa urup jarđı. Pır, şudan
 bıhuş bolup, jikildi, kiz kitte. Kijin piri bıhuşlığıdan huşjar

болуп, орнілан түрді. Андан кижін Кала шаһарға киткән саудагәр кәліп, Кокан шаһарға конді. Ушу саудагәр хат килип, шірникігә жазді-кі „бізнің шірімиз-минән кизимиз амән әсән бар - ма?“ дп. Пір туруп, бу хатні көрді. Пір хат килип, Кубла башға жазді. Хатні окуп, Кубла баші көрсә, айтти-кі „кизиң бузүлүп — китти“. Кижін Кубла баші туруп, „ушал шаһарға кандак барар-мән?“ диді, Кубла баші оулиға айтты-кі „бар ушал шаһарға!“ дп, „мәним кизимни, өзүңниң сиңлиңни ташп, сојуп, бір кашик каніні алип, кәлтп; мән муні ічп, көңлүмни саутп, шаһаримға бараин!“ диді. Оули кәліп, сиңлисіні ташти. Алип-чизп, сиңлисіні „сојар-мән“ диді. Бір каләндәр диуәнә кәлді алдиға; каләндәр айтти—кі „муні сојуп, нәмә кылар—сән? муні соймазп!“ диді, „бір лакни сатпб—алзп!“ диді, „бір кашик каніні алип, атаңға илтп—бәргин!“ диді. Оули бір лакни алип, сойді. Каніні атасиға алип—барді. Каніні атасі ічп, көңүли саутти. Өз шаһариға карап, рауәнә болуп — кәлді. Шаһариға кәліп, шірі—минән тапишип, әсән туғанлиғини сурашти. Өз шаһариға кәліп, хауләсигә кирп, кизи әсигә кәлмәй калди. Кизи бір дашти бијабанға чизп—китти. Бір тағни үзәсигә бір чинар пайда болған—иді. Чинарни тәгигә бір булак пайда болған—иді. Киз барп, булағидан суні ічти. Суні ічп, чинарни тәпәсигә чикти. Бір шаһариға бір патшә бар иди. Ол патша кприк жігіти—минән ауға чизб—иді, ау килип, айналип кәліп, чашманиң бојиға кәліп конді. Чашманиң бојиға конуп, чинарниң тәпәсигә патшәниң көзі тұшти. Чинарни тәпәсидәги кизни көрді. Патшә туруп, айтти—кі „сән кім болар—сән? диді. Киз туруп айтти-кі „мән бір шаһарниң саудагәр Кубла башиниң кизи болар-мән!“ диді. Патшә туруп, айтти-кі „сәни мән алар-мән!“ диді. Кизни чинардан тұшұрұп, патшә кизни өјигә алип—кәтти. Өйгә алып-барп, той тамаша килип, өзигә никәх килиб—алди. Мунің арасиданачә јил, начә замән өтұп—кәтти. Әлигигә Худә бір оғул, бір киз барді; кижін оули, кизи каттакан болуп, јүргәндән—кијін патшә бір күни көчәгә чизп олтуруб—иді, бір топ саудагәрләр кұркұрашип өтә — барді.

Буларні кўркўрәшіп өткәніні әшітіп патшәні хатуні атасі
 әсигә тўшті. Көзигә чағ јаш аліп јіғладі. Муні патшә көчәдә
 туруп, хатуніні јіғлағаніні көрді. Патшә ічкәрігә кіріп хатуні-
 нің алдига, „нә сабаптан јіғлай—сән?“ диді. Хатуні туруп,
 айтті-кі „мән јіғлағанім јок!“ диді. Патшә туруп, айтті-кі
 „көзүңгә нәмәгә јаш јүкупті? Хатуні туруп, айтті-кі „өйні
 тапәсігә караб—ідім, көзүмдән јаш чікті!“ диді. Јәнә патшә
 туруп, айтті-кі „јок, муні маға јалған айта — сән!“ диді.
 Туруп хатуні „Атам саудагәрләргә баш іді. Ушү, диді, сау-
 дагәрләрниң өткәніні көрүп атам әсімгә тўшті, көзүмгә јаш
 алдім!“ диді. Кіјін патшә туруп, айтті-кі „атаңниң шаһарига
 јибәрсәм, барар-ма-сән?“ диді. Хатуні туруп, айтті-кі „јибәрсәңіз,
 барар—мән!“ диді. Патшәні бір өкәсі бар іді. Өкәсіні чәкі-
 ріп, айтті-кі „арабані кошкін!“ диді. Өкәсі кәліп, арабані кош-
 ті. Бу патшә хатуніні оғли—минән кизіні арабаға саліп, ата-
 сига ұһнатті. Бу патшәні өкәсі јолда аліп—кәтіп, бара—
 јатіп, мойниға шайтән мініп, көңүлі бөләк болді. Шайтән
 патшәні өкәсіні макул килді-кі „мүндак нәрсә арабада кәтә-
 јатса, муні—минән ойнап, кўләй, кім—минән ойнап, кўлә—
 сән?“ диді. Бу шайтәнниң гәпігә кіріп, арабаға јігіт ірүп
 чікті. Бу патшәниң хатуніні биләгидән мәхкәм үшлады. Хатун
 туруп, айтті-кі „нәмә кила — сән?“ диді. Туруп, патшәні
 өкәсі айтті-кі: „сәниң—минән ойнай—мән, кўлә—мән!“ диді.
 Патшәниң хатуні туруп, айтті-кі „мәниң—минән ойнап, кўләң,
 пәсткә тўшүп, өзүмні таза киліп—чікаин!“ Әлигі патшәні
 өкәсі „хоп боладі!“ діп, пәсткә тўшүрүп, јибәрді. Хатун,
 пәсткә тўшүп, бір катта ариҗдан атладі. Бір сокма јолға тў-
 шүп, атасінікигә карап, танһә јўрә—бәрді. Туруп, бу јігіт
 айтті-кі „кайт арқаңға, арабаға чікмай—сән-мә?“ диді. Хатун
 туруп, айтті-кі „арабаға чікмастан піјада кәтә—бәрә—мән!“
 диді. Бул јігіт айтті-кі „ікі-лә балаңни өлтүрүп—којар-мән!“
 диді. Ул хатун айтті-кі „өлтүрсәң, мәйлиңгә!“ диді, „башім
 әсән болса мундак-а нәчә—дә бала тапар-мән!“ диді. Әлигі
 јігіт бул хатунға өләшіп, бул ікі балани өлтүрді. Кіјін арабані

аркасиға алып, әкәсіні алдыға кайтти. Әкәсі суради—ки „буларни атасиниң алдыға јәткiziп—кайттиң-ма?“ диди. Өкәсі туруп, айтти - ки „хатуниң бұзук әкән!“ диди, „Јолда, диди, ойнашлари мәни ушлап, хатунини алып—китти!“ диди. Кијин патшә бу сөзни әшитип, битакат болди. Патшә туруп, айтти-ки „болмаса, мән өзүм аркасидан izläп—бараин!“ диди. Патшә кијин аркасида izläп—чиҗип, хатунини атасиникигә барди. Патшә барип хатунини атасиға айтти-ки „шунда кизиң кәлди—мә?“ диди. Атаси туруп айтти-ки „мәним кизим јок!“ диди, „кизимни сойдуруп, канини ичкән-дур-мән!“ диди. Бу патшә, бу сөзни әшитип, хайран болди. Әлиги патшәни хатуниниң атаси Кубла баш иоҗлиға бир хатун алып-барип—иди, туруп шу күн оҗлиға „той тамашә килип, никәх килаин!“ дәп, јатур—әди; муниң тојиға тамашә килип, патшә һәм олтуруп, кала—барди. Кијин әнди бу патшәни хатуни бир сокма јол—минән јүрүп, атасиникигә јакин бир җайға кәлиб—иди, кијин адамлардан әшитти-ки „әкәңә бир хатун алып-барип, никәх килип јатур!“ диди. Кијин киз бу сөзни адамлардан әшитип битакат болуп, „бара—мән“ диди, тойға!“ Кијин көчәгә чиҗип, „тойға бара—мән“ диди — иди, „бир койчиман кой айдап, отә—барди. Туруп, хатун айтти-ки „ай койчиман, мәним үстү—башимни алиша—сән-мә?“ диди. Койчиман туруп, айтти-ки „алыша-мән!“ диди. Хатун үстү-башини чәшип—барип, койчиманниң үстү—башини алып, кијиб-алди. Койчиман сүрәтидә болуп, колыға кәлтәк ушлап, атасиникигә јүрә—барди. Атасиникигә барса, той тамаша килип һәммәси јиҗлишип, олтурушкан—икән. Кијин бу хатун барип, ушал аш килип—јаткан ашпазға шакирд кирди. Ашпазни хизмәтини килип, ичкәригә кирип, чиҗип, јүрди. Әлиги ушал ойда олтурған адамларниң ичигә кирип каради. Караса, өзиниң атаси, өзиниң „ойнай-мән“, дигән пири, патшә—бачалар олтурушупти. Муни көрүп, аркасиға кайтип, ашпаз үстәсиниң алдыға чикти. Ашпаз туруп айтти-ки „сән шу јәргә олтурҗин!“ диди, „мән уларни алдыға кирип—чикаин!“ диди. Муни бу јәргә өткүзүп—којуп, уларни алдыға кирип—китти. Уларни алдыға кириб—иди, әлиги Кубла баш и туруп,

айтти-кі „чигиц, бір мокма аш килип—калгин!“ диді. Ундан кайтип чикти шакирдиниң алдиға. Шакирдиға туруп айтти-ки „очакка от кала!“ диді, „уларға бір мокма аш килип—кирайлик!“ диді. Бул шакирд айтти-ки „устә, мән өзүм бу ашнә килаин!“ диді. Устәсә айтти-ки „бу ашнә сән бузуп коҗар-сән!“ диді, „ки’алмас-сән!“ диді. Шакирди айтти-ки „шул ашнә бузмастан килар-мән!“ диді. „Хажир, болмаса, килгин!“ Шакирди бул ашнә килип, буларнә алдиға калтирди. Бул ашнә атасә — минән әри, пәри, јәп, „јахши аш кипти!“ диді. Бул ашнә ичип—болғандан кижин патшә туруп, айтти-ки „битәләриң бир дәстан айтип—бәргин!“ диді. Әлиги патшәнә хатунә ашпазнә шибирдәй, туруп, айтти-ки „бул дәстаннә мән айтип—бәрәр-мән! диді. Атасә туруп, айтти-ки „сән койчимаң болуп, дәстанә айтип—бәр’ алмас-сән!“ диді. Патшә туруп, айтти-ки „дәстаннә койчимаң айтмай, ким айтар—иді?“ диді. Атасә туруп айтти-ки „болмаса, койчимаң, дәстаннә айткин!“ диді. Койчимаң туруп айтти-ки „хажир, мән айтсам!“ диді.

„Бир уактида бир Кубла башә дигән саудагәр өткән-икән, диді. Ул саудагәрнә бир оғли, бир кизә бар икән, диді. Туруп, айтти-ки „ушал саудагәрнә бир тутунған пәри бар икән, диді. Ушал, диді, саудагәрләр јидлишип—калип, Кубла башига „Кала шаһариға јүрмәй—сән-мә?“ диди. „Хажир“, диді. Кубла башә „оғлумнә алип—кәтәр болуп, кизимнә кимгә коҗуп—кәтәр-мән?“ диди, хажран болди. Кизинә колдан јәтәләб—алип пәригә тапшурди, диді. Кижин саудагәр-минән биргә Кала шаһарға чўһап—китти, диді. Кижин саудагәр Кубла башинә кизә пәрникидә хизмәт килип јүрди, диді. Бир кўнә пәри „ойнай-мән, кўлә—мән!“ диди, биләгидән ушлади, диді. Кижин киз „коҗа-бәриң!“ диди пәригә көп тауаллә килди, диді. Кижин коҗа—бәрмәй, махкәм ушлади, диді. Киз ачигидан әбдәстә-минән башига бир үрди, јарип коҗди, диді. Јарип-коҗуп, киз пәрникидән чигип китти, диді. Кижин ушал Кала шаһардан саудагәрләр атасә-минән калип, Кокан шаһариға конди, диді. Атасә Кокан шаһарида туруп, хат килип пәригә јазди, диді. Бу хатнә пәри окуп—карап, әсән аманлигинә

білді, діді. Пірі бір хат кіліп, Кокан шаһаріға җазді, діді. Туруп хатні Кубла баші окуп караса, пірі айтті-кі „кізім бузулуп-кәттi“ дiп, Кубла баші оғліні ушу җәрдән шаһаріға бұјурді, діді, баріп сiңліңні тапіп, сојуп, бір кашік каніні-кәлтүр!“ дiп, айтті. Кіјін оғлі чізіп, шәріға кәлді, діді. Пірі рідән сурадi „мәнім сiңлім канә?“ діді. Пірі туруп, айтті-кі „сiңлің бузулуп—кәттi, мән тапіп аліп-кәлсәм, аркасідан ой-нашларі кәліп, мәні уруп башімні җаріп, аліп-кәттi“, діді. Кіјін әкәсі ізләп, „сојар-мән“ дiп, дап килді. Кіјін бір каләндәр кәлді, діді. Каләндәр діуәнә айтті-кі „соймаңи!“ дiп. Кіјін каләндәр айтті-кі „бір лакні сатіб-алғиң!“ дiп, „ушал лакні сојуп, бір кашік каніні атаңға әлтіп—бәргiң!“ дiп. Кіјін бір лакні сатіб-аліп, сојуп бір кашік каніні атасіға аліп-барді, діді. Атасі бір кашік каніні ічiп, көңліні саутуп, шәріға кәлді, діді. Бул шәріға кәліп, пірләрні көрүп, хаулә қайға кірді. Кіјін бу кизіні сојулуп—кәткәніні әсигә алмай, Кубла баші јүрә—барді. Кіјін киз бір тағні тәпәсигә чізіп—китті. Ул тағні тәпәсидә бір топ чинәрні көрді, діді. Чинәрні тәгидә бір булакні көрді. Бул булакні бәјғә турмай, киз чинәрнің үстигә чикті, діді. Кіјін патшә кәліп, сурадi-кі „сән кім—сән, діді, пәри—мә-сән, җә пәризәт-ма-сән?“ діді, „сән пәчик зәт—сән, діді, „бул җәрдә олтуруп-сән?“ діді. Киз айтті-кі „мән адамзәт-мән, діді, Худәні такдiрі—бирлән бул җәрдә олтуруп-мән!“ діді. Патшә айтті-кі „болмаса, сәни маңа мәні саңа Худәй Таала такдiр килған икән!“.

Дiп бу қастәһни айтiп—болуп, өзiнi мағұм кiлiп, башi-дан койчiман тәлпәгiнi ташлап, киз икәнлигiнi бiлiңдүрүп, чізіп, кәтә - барді. Кіјін Кубла баші киз икәнлигiнi пәһәмләп орнiдан туруп, тутуңған пірні чапіп—ташладі. Кіјін баш—каттан той тамашә кiлiп, әлигi патшәға баш-каттан нiкәх кiлiп-баріп, даур даураннi сүрүп, мурәдi максүдiға җәткән икән.

III. Русскій переводъ сказки.

Кубла - баши.

Въ одно время жилъ нѣкій купецъ, по имени Кубла-баши ¹⁾. У купца Кубла-баши были: 1 сынъ и 1 дочь. Матери ихъ на свѣтѣ уже не было. Потомъ собрались (къ Кубла-баши) купцы и сказали (ему): „Поѣдемъ въ городъ, называемый Кала, торговать!“ ²⁾ Кубла-баши удивился (этому), сына взялъ съ собою, а дочь поручилъ (одному знакомому) своему старцу ³⁾. Когда они, купцы, уѣхали, дочь (купца Кубла-баши) стала жить и служить у старца. Однажды старецъ всталъ и сказалъ: „съ кѣмъ же мнѣ играть и смѣяться, какъ не играть и смѣяться съ такою дѣвушкою?“ Когда дѣвушка пришла къ нему и стала лить ему на руки воду, онъ схватилъ её за руку. Когда она схватилъ, дѣвушка встала и сказала: „если Вы нашъ старецъ, то можетъ-ли исходить отъ старца такое дѣло?“ Старецъ сказалъ: „воля моя-играть съ тобою и смѣяться!“ Дѣвица встала и въ гнѣвъ ударила (старца) рукою и по головѣ и разбила (ему голову). Старецъ отъ этого лишился чувствъ и свалился. Дѣвушка убѣжала. Старецъ потомъ пришелъ въ сознаніе и поднялся со своего мѣста ⁴⁾. После этого купцы, уѣхавшіе въ городъ Калу, прибыли и остановились въ городѣ Коканѣ. Тотъ купецъ написалъ къ старцу письмо, говоря (въ немъ): „благополучно-ли поживаютъ нашъ старецъ и наша дочь?“ Старецъ всталъ и прочиталъ

¹⁾ Въ логучен. вариантѣ: Ахмедъ-везиръ въ г. Багдадѣ, а въ хамійскомъ: одинъ человекъ въ Египтѣ.

²⁾ Лог. вар.: царь отправилъ въ далекій городъ торговать, хам. вар.: пошелъ въ Мекку.

³⁾ Лог. вар.: оставилъ на попеченіе царя Адиля, хам. вар.: поручилъ заботамъ судьи. Эти-то люди и приставали къ дѣвушкѣ съ похотливыми намѣреніями, но она имъ отказала и должна была убѣжать и странствовать.

⁴⁾ Лог. вар.: дѣвушка столкнула царя Адиля съ балкона, хам. вар.: выбила судьи зубы и исковеркала ему ротъ и носъ.

это письмо. Къ Кубла-баши старецъ написалъ (отвѣтное) письмо. Кубла-баши прочиталъ письмо, (въ которомъ старецъ) говорилъ: „дочь твоя развратилась!“⁵⁾ Потомъ Кубла-баши всталъ и сказалъ: „какъ поѣду въ этотъ самый городъ?“ Кубла-баши сказалъ своему сыну: „ступай въ этотъ самый городъ, найди мою дочь, а свою младшую сестру, зарѣжь, возьми у нея ложку крови и привези (мнѣ); я выпью её, успокою свое сердце и (тогда) поѣду въ свой городъ!“⁶⁾ Сынъ его пріѣхалъ и нашелъ свою сестру. Онъ вывелъ (ее за городъ) и хотѣлъ-было рѣзать, (какъ) подошелъ къ нему нищій странникъ⁷⁾. Странникъ сказалъ: „зачѣмъ тебѣ рѣзать её? не рѣжь ея, купи козлёнка, возьми у него ложку крови и отвези (её) своему отцу!“ Сынъ (купца) взялъ 1 козлёнка и зарѣзалъ. Кровь его отвёзъ своему отцу. Отецъ выпилъ его кровь и успокоился. Поѣхалъ онъ, направляясь прямо въ свой городъ. Пріѣхавъ въ свой городъ, онъ нашелъ старца, и (оба) стали спрашивать другъ друга о здоровіи и о родственникахъ. По пріѣздѣ въ свой городъ, онъ вѣхалъ къ себѣ во дворъ, и дочь его ему на умъ не пришла вовсе. Дочь его ушла (раньше) въ одну пустыню. На одной горѣ показался одинъ чинаръ, а подъ чинаромъ показался одинъ ручеекъ. Дѣвушка пошла и попила изъ ручейка воды. Попивъ воды, она взобралась на верхушку чинара⁸⁾.—Въ нѣкоемъ городѣ былъ 1 царь. Этотъ царь со своими 40 молодцами

⁵⁾ Лог. вар.: царь жаловался отцу дѣвушки, что она убѣжала съ 2 ворами, хам. вар.: дѣвушка спрятала у себя любовника.

⁶⁾ Лог. вар.: дѣвушку отецъ велѣлъ убить, а кровь ея доставить царю, хам. вар.: царь велѣлъ повѣсить.

⁷⁾ Лог. вар.: узнавши о невинности, пустилъ дѣвушку въ степь младшій братъ ея отца, хам. вар.: отпустили палачи, получивъ 2 куска брилліантовъ.

⁸⁾ Лог. вар.: взобралась на верхушку чинара и жила тутъ 40 дней, хам. вар.: попала въ садъ царя Соломона и провела тутъ въ молитвѣ 5 лѣтъ.

выѣхалъ на охоту⁹⁾. Онъ, охотясь, ѣхалъ (уже) обратно и, подѣхавъ къ ручейку, остановился. Когда царь остановился у ручейка, взоры его упали на верхушку чинара, (и) онъ увидалъ дѣвушку, находившуюся на верхушкѣ чинара¹⁰⁾. Царь всталъ и сказалъ: „кто ты такая?“ Дѣвица встала и сказала: „я—дочь Кубла-бáши, купца нѣкоего города!“ Царь всталъ и сказалъ: „я возьму тебя!“ Снявъ дѣвушку съ чинара, царь увезъ её къ себѣ домой¹¹⁾. Привезши домой, онъ справилъ свадьбу и веселіе и женился (на ней). Тѣмъ временемъ прошло нѣсколько лѣтъ, нѣсколько времени. Богъ далъ ей 1 сына и 1 дочь. Впослѣдствіи, когда сынъ и дочь ея подросли, царь вышелъ однажды на улицу и сѣлъ (тамъ). (Въ это время) съ громомъ проѣзжали купцы. Услышавъ, какъ они съ громомъ проѣзжаютъ, царица вышла къ воротамъ. Царица видитъ, ѣдетъ толпа купцовъ. Царицѣ на умъ пришелъ ея отецъ, и она пролила новыя слёзы. Царь, стоя на улицѣ, замѣтилъ, какъ плачетъ его жена. Царь, войдя въ домъ къ своей женѣ, сказалъ: „почему ты плачешь?“ Жена встала и сказала: „я не плачу!“ Царь всталъ и сказалъ: „почему же на твоихъ глазахъ замѣтны слезы?“ Жена встала и сказала: „Когда я смотрѣла на верхъ дома, въ глаза мнѣ попала соринка. Потёрла я свои глаза, и изъ глазъ потекли слёзы!“ Царь опять всталъ и сказалъ: „нѣтъ, ты мнѣ это говоришь ложно!“ Жена встала и сказала: „если говорить по правдѣ, мой отецъ—глава купцовъ! видя, какъ проѣзжаютъ эти самые купцы, я вспомнила своего отца и прослезилась!“ Затѣмъ царь всталъ и сказалъ: „если отпущу (тебя) въ городъ твоего отца поѣдешь-ли?“ Жена встала и сказала: „если отпустите, поѣду!“ У царя былъ 1 младшій братъ. Позвавъ сво-

⁹⁾ Лог. вар.: выѣхалъ на охоту со своими молодцами сынъ египет. царя, хам. вар.: выѣхалъ на охоту съ 40 000 чел. войска медин. царь.

¹⁰⁾ Лог. вар.: къ дѣвушкѣ привела бѣлая ловчая птица, хам. вар.: царь наткнулся на дѣвушку, охотясь самъ.

¹¹⁾ Такъ и въ обоихъ вариантахъ.

его брата, (царь) сказалъ: „запреги въ телѣгу (коней)!“ Братъ пошелъ и запрегъ (коней) въ телѣгу. Царь усадилъ въ телѣгу свою жену съ сыномъ и дочерью и отправилъ (её) къ ея отцу ¹²⁾. Бѣдучи дорогою, братъ царя, поддавшись искушенію дьявола ¹³⁾, сталъ измышлять въ своемъ сердцѣ особенное. Дьяволъ такъ подговаривалъ брата царя: „когда ѣдетъ въ телѣгѣ такая штука, съ кѣмъ-же тебѣ играть и смѣяться, какъ не играть и смѣяться съ нею?“ Слѣдуя навѣстамъ этого дьявола, юноша выпрыгнулъ въ телѣгу. Упомянутую царицу онъ крѣпко схватилъ за руку. Царица встала и сказала: „что ты дѣлаешь?“ Младшій братъ царя всталъ и сказалъ: „я хочу играть съ тобою и смѣяться!“ Царица встала и сказала: „если хочешь со мною играть и смѣяться, я спущусь на землю и очищу себя!“ Давешній братъ царя сказалъ: „ладно!“ и спустилъ (её) на землю. Царица, спустившись на землю, пошла пѣшкомъ по 1 большому арыку. Наткнувшись на 1 тропинку, она пошла одна по направленію къ своему отцу. Юноша всталъ и сказалъ: „вернись назадъ, развѣ не сядешь въ телѣгу?“ Царица остановилась и сказала: „не только не сяду въ телѣгу, но пойду пѣшкомъ!“ Юноша сказалъ: „я убью, вѣдь, обоихъ твоихъ дѣтей!“ Царица сказала: „если убьешь, твоя воля! если голова моя будетъ цѣла, то такихъ дѣтей нарождаю сколько угодно!“ Юноша, премираясь съ этою женщиною, убилъ обоихъ дѣтей ¹⁴⁾. Потомъ повезъ телѣгу и и пріѣхалъ къ своему старшему брату. Братъ спросилъ:

¹²⁾ Лог. вар.: царица отправилась, для свиданія съ отцемъ, съ троими своими дѣтьми и съ 500 чел. подъ начальствомъ везира Хасана, хам. вар.: царица поѣхала на родину, для свиданія съ родителями, съ сыномъ и 2000 челов. подъ начальствомъ дядьки.

¹³⁾ Такъ случилось въ обоихъ вариантахъ и со спутниками царицы, но царица не поддалась, и бѣжала отъ нихъ на родину, а спутники вернулись.

¹⁴⁾ Такъ было и въ обоихъ вариантахъ: лог. вар.—везиръ Хасанъ швырнулъ дѣтей въ море, хам. вар.—дядька удавилъ царевича и выбросилъ.

„свѣзъ-ли ихъ къ отцу?“ Младшій братъ всталъ и сказалъ: „жена твоя оказалась развратною: дорогою поймали меня ея любовники и отняли (у меня) твою жену!“¹⁵⁾ Услышавъ эти слова, царь опустилъ потомъ руки. Царь всталъ и сказалъ: „въ такомъ случаѣ я самъ отправлюсь за ней слѣдомъ!“ Царь потомъ, отправившись за ней слѣдомъ, поѣхалъ къ отцу ея. Царь пріѣхалъ и сказалъ отцу своей жены: „приходила-ли сюда твоя дочь?“ Отецъ всталъ и сказалъ: „у меня дочери нѣтъ: я велѣлъ зарѣзать мою дочь, и кровь ея я выпилъ!“ Услышавъ эти слова, царь удивился Кюбла-бáши. Отецъ жены давешняго царя женилъ своего сына, и въ тотъ день готовился справлять свадьбу и веселіе, чтобы сочетать (его) бракомъ. Желая посмотрѣть на свадьбу, остался тутъ и царь. Потомъ жена этого царя, идя по 1 тропинкѣ, пришла въ 1 мѣсто, близкое отъ ея отца¹⁶⁾. Затѣмъ отъ людей она услышала: „желая женить твоего старшаго брата, (теперь) готовятся къ свадьбѣ!“ Царица, услышавъ эти слова отъ людей, опустила (въ горѣ) руки и сказала: „я пойду на свадьбу!“ Когда она, выйдя на улицу, хотѣла-было идти на свадьбу, 1 пастухъ гналъ мимо овецъ. Царица встала и сказала: „эй пастухъ, не обмѣняешься-ли со мною платьемъ и шапкою?“ Пастухъ остановился и сказалъ: „обмѣняюсь!“ Царица сняла своё платье и шапку и надѣла платье и шапку пастуха. Принявши видъ пастуха и взявши въ руку палку, пошла къ своему отцу. Когда пришла къ своему отцу, (тамъ) собрались всѣ и сидѣли, справляя свадьбу и веселіе. Потомъ царица пошла и поступила ученикомъ къ тому самому повару, который готовилъ кушанія. Находясь у повара въ услу-

¹⁵⁾ Какъ объяснѣлся спутникъ царицы передъ царемъ, о томъ въ лог. вар. не говорится ни слова, а по хам. вар. онъ сказалъ, что царица оказалась пери (духомъ) и улетѣла.

¹⁶⁾ Лог. вар.: пришла подъ видомъ парня къ отцу своему и потомъ поступила конюхомъ къ царю Адилю, хам. вар.: надѣвши пастушій костюмъ, поступила къ хлѣбопеку ученикомъ.

женіи, она входила внутрь дома и выходила. Войдя (однажды) внутрь этого самого дома, она посмотрѣла на сидѣвшихъ тамъ людей. Когда она посмотрѣла, (тамъ) сидѣли: ея отецъ, старецъ ея, который хотѣлъ играть съ нею и смѣяться, царь и дѣти. Увидѣвъ это, она повернулась и пришла къ своему учителю повару. Поваръ всталъ и сказалъ: „сиди ты вотъ тутъ, а я буду ходить къ нимъ!“ Оставивъ её тутъ, (поваръ) пошѣлъ къ нимъ. Когда онъ вошѣлъ къ нимъ, упомянутый Кубла-бáши всталъ и сказалъ: „ступай и приготовь кушанья мокры!“ Оттуда онъ вышелъ и пришелъ къ своему ученику. Ставши, онъ сказалъ своему ученику: „разожги въ очагѣ огонь, приготовимъ имъ кушанья мокры!“ Ученикъ сказалъ: „учитель, это кушанье я приготовлю самъ!“ Учитель возразилъ: „это кушанье ты испортишь, тебѣ не сдѣлать (его)!“ Ученикъ сказалъ: „я приготовлю это кушанье какъ слѣдуетъ!“—„Ладно, въ такомъ случаѣ дѣлай!“ сказалъ (поваръ). Ученикъ приготовивъ это кушанье, понесъ (его) къ тѣмъ (людямъ). Это кушанье одобрили отецъ, мужъ и старецъ, говоря: „сдѣлалъ хорошее кушанье!“ По окончаніи этого кушанья царь всталъ и сказалъ: „скажи-ка хоть немного какую-нибудь повѣсть!“ Упомянутая царица шепнула повару, встала и сказала: „эту повѣсть расскажу я!“ Отецъ всталъ и сказалъ: „будучи пастухомъ, ты не сможешь рассказать эту повѣсть!“ Царь всталъ и сказалъ: „кому-же и рассказывать повѣсть, какъ не пастуху?“ Отецъ всталъ и сказалъ: „въ такомъ случаѣ, пастухъ, рассказывай!“ Пастухъ всталъ и сказалъ: „ладно, расскажу!“¹⁷⁾.

„Въ одно время жилъ нѣкій купецъ, по имени Кубла-бáши. У этого купца были: 1 сынъ и 1 дочь. (Потомъ па-

¹⁷⁾ Лог. вар.: царскій конюхъ рассказывалъ о себѣ египет. царю, который пріѣхалъ въ Багдадъ для осмотра подвластной ему земли и котораго вассаломъ состоялъ царь Адиль, хам. вар.: ученикъ хлѣбопека рассказывалъ о себѣ въ присутствіи медин. царя и египетскаго (Египетъ былъ подъ властью Медины).

стухъ) всталъ и сказалъ: У этого самаго купца былъ 1 весьма близкій старецъ. Купцы собрались къ Кубла-баши и сказали: „не поѣдешь-ли въ городъ Калу?“—„Ладно!“ отвѣчалъ Кубла-баши, „сына своего возьму съ собою, кому-же оставлю свою дочь?“ Говоря такъ, онъ недоумѣвалъ. Поведя за руки свою дочь, онъ поручилъ (её) своему старцу. Потомъ вмѣстѣ съ купцами отправился въ городъ Калу. Дочь его послѣ этого стала жить и служить у старца. Однажды старецъ, сказавъ: „хочу играть и смѣяться съ тобою!“, схватилъ (её) за руку. Затѣмъ дѣвица сказала: „Отпустите!“ и долго, дружно уговаривала своего старца. Послѣ этого (старецъ) не отпустилъ (ея), (но) схватилъ крѣпко. Дѣвушка отъ гнѣва ударила (его) разъ по головѣ рукомыльникомъ и разбила (ему голову). Разбивши (голову), дѣвушка ушла отъ своего старца. Потомъ купцы вмѣстѣ съ ея отцемъ изъ того самаго города Калы пріѣхали въ городъ Коканъ и остановились. Стоя въ городѣ Коканѣ, отецъ написалъ своему старцу письмо. Прочитавъ это письмо, старецъ узналъ, что тотъ здоровъ и невредимъ. Старецъ написалъ въ городъ Коканъ письмо. Кубла-баши всталъ, прочиталъ и узналъ: старецъ пишетъ: „дочь твоя развратилась!“ Кубла-баши изъ этого самаго мѣста отправилъ въ свой городъ сына, говоря: „ступай, найди свою младшую сестру, зарѣжь (её) и принеси (мнѣ) одну ложку крови ея!“ Потомъ сынъ его выѣхалъ и пріѣхалъ въ свой городъ. У старца своего онъ спросилъ: „гдѣ моя сестра?“ Старецъ всталъ и сказалъ: „сестра твоя развратилась: когда я нашёлъ (её) и повёлъ (домой), за нею показались ея любовники, побили меня, разбили мнѣ голову, (а сестру твою) увели!“ Затѣмъ братъ сталъ разыскивать свою сестру, нашёлъ (её); нашедши свою сестру, онъ удалилъ (её изъ города), думая рѣзать. Потомъ пришелъ къ нему 1 нищій-странникъ. Нищій-странникъ сказалъ: „не рѣжь (ея)!“ Потомъ нищій сказалъ: „купи 1 козлёнка, зарѣжь этого самаго козлёнка и 1 ложку крови его отвези своему отцу!“ Затѣмъ онъ

купилъ 1 козлёнка, зарѣзалъ (его) и 1 ложку крови его отвёзъ своему отцу. Отецъ, выпивъ 1 ложку крови, успокоилъ сердце и поѣхалъ въ свой городъ. Приѣхавши въ этотъ городъ и повидавшись со старцемъ, вѣхалъ во дворъ. Послѣ этого Кубла-баши сталъ жить, ни разу не вспоминая о томъ, что упомянутая его дочь зарѣзана. Дочь (же его) взошла на вершину 1 горы. На вершинѣ этой горы она увидала 1 кустъ чинара. Подъ чинаромъ она замѣтила 1 ручейкъ. Не останавливаясь у этого ручейка, дѣвушка взобралась на верхушку чинара. Потомъ приѣхалъ (какой-то) царь и спросилъ: „кто ты: пѣри-ли ты, или произшедшая отъ пѣри? что ты за существо, сидящее здѣсь?“ Дѣвушка сказала: „я существо человеческое, по волѣ Божіей сижу здѣсь!“ Царь сказалъ: „въ такомъ случаѣ Богъ Всевышній тебя судилъ мнѣ, а меня тебѣ!“

Кончивши эту повѣсть и повѣдавши о себѣ, пастухъ снялъ съ себя шапку и, показавши, что онъ—дѣвушка, вышелъ вонъ. Кубла-баши, понявши, что это-дѣвушка, поднялся со своего мѣста и обезглавилъ близкаго ему старца¹⁸⁾. Потомъ (Кубла-баши) снова справилъ пиръ и веселіе, снова отдалъ (свою дочь за-мужъ) за вышеупомянутаго царя. Проживши долго-ли, коротко-ли (букв. теченіе времени), (всѣ) достигли желанія и цѣли (т. е. спокойно оставили сей бранный міръ).

Н. Пантусовъ.

¹⁸⁾ Лог. вар.: были обезглавлены везиръ Хасанъ и царь Адиль, хам. вар.: были повѣшены судья и дядька; такимъ образомъ порокъ былъ наказанъ, а добродѣтель восторжествовала.